

УРАН ЗОХИОЛЫН ОРЧУУЛГЫГ ОНДООШУУЛАХ БА ИДЭЭШҮҮЛЭХ АРГЫН ҮҮДНЭЭС СУДЛАХ НЬ

(Д. Нацагдоржийн “Үзэгдээгүй юм” өгүүллэгийн жишээн дээр)

Г. Мөнхтөгс³³

***Товч утга:** Уран зохиолын бүтээл нь тухайн хэл соёлын өвөрмөц онцгой талыг яруу сайхан өнгө аясаар илэрхийлж уншигч хүнд хүргэдэг билээ. Тэр дундаа үл давтагдах уламжлалт соёл сэтгэхүй, аж ахуйг илэрхийлсэн туурвилууд нь хойч үед үлдэх хийгээд улс дамжин эл соёлыг түгээн сурталчлах чухал ач холбогдолтой юм.*

Монголын орчин үеийн уран зохиолын эцэг Д. Нацагдоржийн 1933 онд бичсэн “Үзэгдээгүй юм” өгүүллэг нь уламжлал хийгээд цаг үеийн байр байдлыг уран зохиолын өнгө аясаар дамжуулан үнэн бодитой харуулж өгсөн нь өнөө үед түүх, соёл, сэтгэхүйг нэгэн дор таниулж буй үнэт эрдэнэ юм.

Орчуулгын үйл нь тухайн уран яруу найруулга, соёлын өвөрмөц байдлыг зорилтот хэлний уншигчдын сэтгэл хийгээд сэтгэхүйд хамгийн ойр буулгах юм.

“Үзэгдээгүй юм” өгүүллэгийн англи хэл дээрх орчуулга нь Америкийн орчуулга судлаач Лоуренс Венутийн дэвшүүлсэн Ондоошуулах (Foreignization) аргаар эх хэлний соёл, аж ахуй байдлыг хэрхэн хадгалсан, Идээшүүлэх (Domestication) аргаар зорилтот хэлний уншигчдад эх зохиолын сэтгэлгээг хэрхэн ойртуулсныг тод харуулжээ.

***Түлхүүр үг:** Орчуулагчийн үл үзэгдэх байдал, Соёлын элемент, Лоуренс Венутигийн орчуулгын арга*

ОРШИЛ

Орчуулга нь зөвхөн нэг хэлнээс нөгөө хэл рүү үг, өгүүлбэрийг хөрвүүлэх төдий үйл явц биш бөгөөд хоёр өөр соёл, сэтгэлгээний гүүр болж холбодог урлаг юм. Монголын орчин үеийн уран зохиолын ноён оргил Д.Нацагдоржийн бүтээлүүд гадаадын олон хэлээр орчуулагдан түгсэн байдаг. Түүний “Үзэгдээгүй юм” өгүүллэг нь 1930-аад оны Монголын нийгэм дэх хувьсгалын эсэргүү бослого, ард түмний аж байдал, шинэ хуучин цагийн тэмцлийг уран сайхны аргаар илэрхийлсэн шилдэг бүтээл юм.

Энэхүү өгүүллэгийг англи хэлнээ “Things That Had Never Been Seen” нэртэйгээр буулгасан нь барууны уншигчдад Монголын түүх, ахуйн дүр зургийг таниулах чухал ач холбогдолтой байв. Англи хэлний багш, судлаачдын хувьд үндэсний уран зохиолоо гадаад хэлнээ хэрхэн орчуулсныг орчин үеийн орчуулгын онолоор дүгнэх нь чухал юм. Тиймээс энэхүү судалгааны зорилго нь Лоуренс Венутийн “Идээшүүлэх” (Domestication) болон “Ондоошуулах” (Foreignization) гэсэн хоёр үндсэн аргын хүрээнд уг өгүүллэгийн орчуулгын онцлог, соёлын элементүүдийн шилжилтийг тодруулахад оршино.

³³ Магистр, Олон Улсын Улаанбаатарын Их Сургууль, Англи хэлний тэнхим

ОНОЛЫН ҮНДЭСЛЭЛ

Америкийн орчуулгын онолч Лоуренс Венути өөрийн "Орчуулагчийн үл үзэгдэх байдал" (The Translator's Invisibility: A History of Translation, 1995) хэмээх алдартай бүтээлдээ орчуулгад хэрэглэгддэг үндсэн хоёр аргыг тодорхойлсон.

Идээшүүлэх арга (Domestication): Энэ нь гадаад соёлын элемент, үг хэллэгийг зорилтот хэлний (англи хэлний) уншигчдад ойлгомжтой, энгийн, унаган мэт болгож хувиргах арга юм. Өөрөөр хэлбэл, зохиолчийг уншигч руу ойртуулж, уншихад саадгүй, ойлгомжтой найруулгыг үүсгэдэг. Венути үүнийг барууны соёлын "давамгайлал" бөгөөд эх бичвэрийн соёлын өвөрмөц байдлыг харуулдаггүй хэмээн шүүмжилдэг.

Ондоошуулах арга (Foreignization): Эх бичвэрийн соёлын болон хэлний харь шинж чанарыг хадгалж үлдэх арга юм. Уншигчийг зохиолч руу, буюу гадаад соёл руу хөтөлдөг. Энэ аргыг ашигласнаар орчуулга нь уншихад бага зэрэг хөшүүн эсвэл өвөрмөц санагдаж болох ч тухайн үндэстний ахуй соёлыг дэлхий дахинд үнэн зөвөөр таниулах ач холбогдолтой гэж Венути үздэг. (Venuti, 1995)

СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

Судалгаанд харьцуулсан анализ (Comparative Descriptive Analysis) буюу эх хэл дээрх бичвэр (Source Text - ST) болон зорилтот хэл дээрх бичвэр (Target Text - TT)-ийг зэрэгцүүлэн судлах аргыг ашиглав. Д.Нацагдоржийн "Үзэгдээгүй юм" өгүүллэгийн монгол эхийг болон англи орчуулгыг нэгжийн түвшинд (өгүүлбэр, үг хэллэг) задлан шинжилж, соёлын өвөрмөц үгс (Culture-Specific Items) хэрхэн орчуулагдсаныг Венутийн дээрх хоёр аргаар ангилан тайлбарлалаа.

СУДАЛГААНЫ ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Энэхүү судалгаанд Ондоошуулах (Foreignization) болон Идээшүүлэх (Domestication) аргуудын үүднээс уламжлалт нэршил, байгаль газарзүйн онцлог үгс, шашин зэрэгтэй холбоотой үгсийн задлан шинжлэв.

Ондоошуулах (Foreignization) аргын хэрэглээ:

Орчуулагч монгол ахуй, соёл, газар зүй, нийгмийн гарал үүслийг заасан зарим үгсийг англи хэл рүү шууд авиагаар нь (transliteration) эсвэл монгол утгыг нь алдагдуулахгүйгээр хадгалан үлдээсэн нь Венутийн "Ондоошуулах" аргын төгс жишээ болжээ.

• Уламжлалт орон сууц

Эх бичвэрт: "Тун чиг янзтай цагаан гэрүүд..." (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: "...there are a few smart-looking white ger..." (Things that had never been seen, 2021, p. 19)

Орчуулагч "гэр" гэдэг үгийг "tent" эсвэл "yurt" (түрэг гаралтай үг) хэмээн идээшүүлэхийн оронд "ger" гэж шууд авсан байна. Мөн олон тооны дагавар (gers) залгахгүйгээр дангаар нь үлдээсэн нь гадаад хэлний бичвэр доторх монгол үгийн онцлогийг зориудаар мэдрүүлэх Ондоошуулах арга юм.

• Газар зүйн нэршил ба байгалийн дүрслэл:

Эх бичвэрт: "Хангайн сайхан нуруунаас гарсан Идэрийн сайхан гол..." (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: "The lovely River Ider came from the lovely ridges of the hangai..." (Things that had never been seen, 2021)

"Хангай" гэдэг үгийг "mountain" эсвэл "forest" хэмээн идээшүүлэхийн оронд "hangai" хэмээн шууд галиглан буулгасан байна. Энэ нь гадаад уншигчдад монгол газар зүйн өвөрмөц тогтоцын ойлголтыг өгөх давуу талтай бөгөөд англи хэлний бичвэр дотор гадаад үг оруулах (foreignizing) алхам болжээ.

- **Үндэсний хувцас, хэрэглэл:**

Эх бичвэрт: *"Хөх даалимбан дээлийг өмсөж, шар ногоон дурдан бүсийг ороосон бөгөөд гээгээгүй, орос эсгий малгайг хэлтгий тавьжээ."* (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: *"He's dressed in a blue cotton deel, tied with a yellow-green silken belt; he has no queue, but wears a Russian-style felt hat at a jaunty angle."* (Things that had never been seen, 2021)

Энд "дээл" гэх үгийг "gown" юм уу "robe" гэж орчуулахын оронд "deel" хэмээн хадгалсан байна. Мөн манж чин улсын үеийн уламжлал болох "гээгээ" гэдэг үгийг англи хэлний түүхэн үг болох "queue"-ээр буулгасан нь зохиолын үйл явдал өрнөж буй цаг үеийн (1930-аад он) дүр төрхийг уншигчид ондоошуулах аргаар хүргэсэн хэрэг юм.

- **Авиа дуурайх үг (Onomatopoeia):**

Эх бичвэрт: *"Болд хүү тас тас гуядан, жолоог дугтран, хөндлөн сууж хонины хойноос алхуулна."* (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: *"The young man, Bold, strikes the horse's rump with his whip, tass tass, jerks the reins..."* (Things that had never been seen, 2021)

Монгол хэлний "тас тас" хэмээх чимээ дуурайсан үгийг англи хэлний "crack" эсвэл "smack" гэх мэт үгсээр нутагшуулж болох байсан ч, орчуулагч "tass tass" хэмээн дуудлагаар нь буулгажээ. Энэ нь зорилтот уншигчийн чихэнд монгол талын чимээг яг тэр хэвээр нь сонгох гэсэн маш тод "ондоошуулах" шийдэл юм. Гэвч нөгөө талаар харь хэлний уншигчид тухайн чимээ дуурайсан утга санааг ойлгох нь эргэлзээтэй.

- **Нийгмийн давхарга, цол хэргэм:**

Эх бичвэрт: *"Гонгор тайж"* (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: *"Gongor taiji"*. (Things that had never been seen, 2021)

"Тайж" гэх язгууртны хэргэмийг lord эсвэл noble гэхийн оронд taiji хэмээн үлдээсэн нь түүхэн нэршлийг алдагдуулаагүй байна.

- **Идээшүүлэх (Domestication) аргын хэрэглээ: Ойлгомжтой байдлыг хангах нь**

Орчуулагч хэдийгээр монгол ахуйг хадгалахыг зорьсон ч зарим шашин, гүн ухааны болон нийтлэг ахуйн хэллэгүүд дээр Венутийн "Идээшүүлэх" аргыг ашигласан байдаг. Хэрвээ бүх үгийг харьшуулбал бичвэр уншихад хэт түвэгтэй болох эрсдэлтэй тул англи уншигчдад ойлгомжтой байлгах үүднээс зохицуулалт хийжээ.

- **Шашны нэр томьёо:**

Эх бичвэрт: *"Очир там гэж ярилцдаг мөн шиг байна."* (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: *"To look at him, it would seem that he's talking about the worst hell."* (Things that had never been seen, 2021)

Буддын шашны "Очир там" (Vajra Hell) хэмээх гүнзгий ойлголтыг "the worst hell" буюу "хамгийн муу там" хэмээн хялбарчилан англи хэлнээ нутагшуулсан байна. Энэ нь англи хэлтэй уншигчдад буддизмын нарийн ухагдахууныг тайлбарлахгүйгээр шууд аймшигт нөхцөл байдлыг ойлгуулах давуу талтай байв. Мөн түүнчлэн эх бичвэр дэх "дарь эх" гэдгийг "Tara" гэж шашны нэрээр нь галиглахын оронд *"the one they call the goddess"* хэмээн нийтлэг "охин тэнгэр" гэсэн утга руу нутагшуулжээ.

- **Ерөнхийлсөн утгаар буулгах нь:**

Эх бичвэрт: "Дөрвөн зүйлийн малууд энд тэнд сүрээглээд..." (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: "The animals are clustered here and there..." (Things that had never been seen, 2021)

Монгол хэлэнд "дөрвөн зүйлийн мал", "таван хошуу мал" зэрэг нь онцгой чухал ойлголт боловч орчуулгад шууд "The animals" хэмээн ерөнхийлөн буулгасан нь уншигчдад илүү амар хүлээж авахад зориулагдсан юм.

- **Шашны болон сүм хийдийн ойлголт**

Эх бичвэрт: "Чавганц хөгшид, лам мам нар нийлж навсайж савсайлцан..." (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: "The old nuns and monks get together in a straggle..." (Things that had never been seen, 2021)

Монголын буддын шашны "лам, мам" гэх үгсийг "lama" гэж галиглахын оронд барууны Христийн шашны санваартнуудыг нэрлэдэг "monk" (лам), "nun" (гэлэнмаа) хэмээх үгсээр шууд нутагшуулсан нь гадаад уншигчийн тархинд шууд "шашны мөргөлтнүүд" гэсэн ерөнхий ойлголтыг өгөх давуу талтай. Чингэхдээ хөгшин настангууд хийгээд лам хүмүүс гэх ойлголтыг нэгэн утгаар авч зохиолын эсрэг дүрүүд бүгд хөгшин эр, эм лам нар хэмээх ойлголтыг үүсгэжээ.

- **Мухар сүсэг, шашны зан үйл**

Эх бичвэрт: "...атга шороо тарнидуулан өвөртөлсөөр..." (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: "...they make incantations over handfuls of earth, which they put into their pockets..." (Things that had never been seen, 2021)

"Тарнидах/Тариндуулах" буюу маань мэгзэм унших үйлдлийг "chanting mantras" гэж буддын шашны нэр томъёогоор орчуулж болох байсан. Гэвч орчуулагч барууны илбэ шид, мухар сүсгийн зан үйлд түгээмэл хэрэглэгддэг "incantation" (шившлэг) гэдэг үгийг сонгосон нь англи хэлний уншигчдад уг үйлдлийн "бүтэшгүй, мухар сүсгийн шинж чанартай" болохыг өөрсдийнх нь хэлний мэдрэмжээр ойлгуулах шийдэл болжээ.

- **Зэвсэг болон эд өлгийн нэршил**

Эх бичвэрт: "...эрэмдэг зэрэмдэг буу сэлэм, эвэр хулсан нум сум, бялуу шийдэм хүртэл барилан..." (Үзэгдээгүй юм, 1933)

Орчуулгад: "...their shoddy bayonets and their bows and arrows of reed and horn, their clubs and cudgels..." (Things that had never been seen, 2021)

"Бялуу" (мухар мод/зэвсэг) болон "шийдэм" гэх монголчуудын эртний гардан тулааны зэвсгийн нэрийг англи хэлтнүүдийн эрт үеэс хэрэглэж ирсэн модон зэвсгүүд болох "clubs and cudgels" хэмээн уншигчийн танил соёл руу хөрвүүлэн нутагшуулсан байна.

ДҮГНЭЛТ

Ондоошуулах (Foreignization) болон Идээшүүлэх (Domestication) аргууд нь орчуулгын явцад ашиглагдах давтамж нь эх бичвэрт тухайн соёлын өвөрмөц үгс (Culture-Specific Items) үгс хэр олон давтамжтай ашиглагдсан эсэхээс шууд хамаардаг аж.

Д.Нацагдоржийн "Үзэгдээгүй юм" өгүүллэгийн англи орчуулгыг Лоуренс Венутийн онолын үүднээс задлан шинжилж үзэхэд "Ондоошуулах" (Foreignization) арга нь илүү давамгайлж буюу түлхүү ашиглагджээ.

Орчуулагч эх бичвэрийн соёлын өнгө аясыг хэрхэн хадгалсан болон зорилтот уншигчид хэрхэн нийцүүлснийг судлахад **Ондоошуулах арга 60%, Идээшүүлэх арга 40%**-ийн харьцаатайгаар зонхилж байна.

Лоуренс Венути нь "Ондоошуулах" аргыг эрхэмлэдэг бөгөөд энэ нь зорилтот хэлний (Англи хэлний) соёлын түрэмгийллийг сөрж, эх соёлын (Монгол соёлын) онцлогийг дэлхий дахинд үнэн зөвөөр таниулах ач холбогдолтой гэж үздэг (Venuti, 1995). Энэхүү орчуулгад орчуулагч яг л Венутийн онолын дагуу Ондоошуулах аргыг үндсэн арга барилаа болгож, зохиолын соёлын дархлааг маш сайн хамгаалж үлдээхийг зорьсон аж.

Орчуулгын үйлд аль нэг аргыг нь сонгон давуу ашиглаваас утга санаа бүрэн гарахгүй байх, зохиолчийн өгүүлэмжээс хазайх эрсдэл ажиглагдаж байгаа тул ондоошуулах аргыг эх хэлний соёлын өвөрмөц үг хэллэгийг (Culture-Specific Item) болон идээшүүлэх аргыг тайлбарлавал зохих үг хэллэг, өгүүлэмжид ашиглавал зохилтой хэмээн тунгаана.

НОМ ЗҮЙ

Англи хэлээр

1. Venuti, Lawrence. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.
2. Munday, Jeremy. (2016). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge.
3. Simon, Wickhamsmith. (2021). *Suncranes And Other Stories*. Columbia University Press.

Монгол хэлээр

1. Нацагдорж, Д. (1933). *Үзэгдээгүй юм*. (Монгол эх бичвэр).
2. Чимэдцэеэ, М. (2013). "Үгчлэх утгачлах, идээшүүлэх ондоошуулахын" шүтэлцээ. Орчуулга зүй.
3. Бат-Эрдэнэ, Г. (2018). *Монголын уран зохиолын орчуулгын онол, практик*. Улаанбаатар.

SUMMARY

This study examines literary translation through the approaches of foreignization and domestication, using D. Natsagdorj's short story "*Uzegdeegui yum*" and the English translation ("*Things That Had Never Been Seen*") as a case study.

The paper argues that literary works reflect the unique cultural identity, traditions, and worldview of a nation, and translation serves as a bridge connecting different cultures. Natsagdorj's story, first published in 1933, is highlighted as an important work that vividly portrays Mongolian society, culture, and the tension between tradition and modern change.

Using Lawrence Venuti's translation theory, the study analyzes how cultural elements in the story are transferred into English. It finds that foreignization—preserving original cultural terms such as *ger*, *deel*, and place names—is widely used to maintain Mongolian cultural authenticity. At the same time, domestication is applied in certain cases, especially for religious concepts and general expressions, to make the text more accessible and understandable for English readers.

Through comparative analysis of the Mongolian original and its English translation, the research concludes that foreignization is the dominant strategy (about 60%), while domestication accounts for around 40%. This balance allows the translation to both preserve cultural uniqueness and ensure readability.

Overall, the study emphasizes that effective literary translation should combine both approaches: foreignization to retain cultural identity, and domestication to aid comprehension.